

PREGÓ DE LA DIADA DEL POBLE DE MENORCA 2018

Bon vespre i bona diada a tothom.

Abans d'entrar en matèria, me permetreu que comenci amb unes confessions preliminars.

Primera. No som amant d'estereotips, tampoc d'aquell que pregona un caràcter illenc desconfiat cap al qui ve de fora. Fins i tot considerant, com el cas que ens ocupa, que aquest foraster ve de Mallorca i és enviat per Madrid. Però he de reconèixer que, quan ara fa vuit anys vaig encetar el càrrec de membre del consell científic del Programa MaB, no m'hagués pogut imaginar que la meva darrera aportació a la reserva seria com a pregoner el dia de Sant Antoni. Per tant, molt agraït per la invitació i l'oportunitat tan fantàstica de tancar així un cicle.

Segona confessió. 28 de juliol de 2016, tres i quart de l'horabaixa, nerviós, fent voltes amunt i avall a la terminal 1 de sortides de l'aeroport de Barajas, agaf el mòbil amb les mans tremoloses, contactes, seleccion Irene Estaún. "Bones tardes, Irene, acab de sortir de la reunió del consell científic on hem tractat l'avaluació decennal de la RBM. L'informe del consell científic és desfavorable, instam la reserva a que doni compliment immediat a les indicacions de la UNESCO; o en cas contrari, recomanem incorporar la RBM a l'estratègia de sortida del Programa MaB". 5 llargs segons de silenci seguits d'una bufada: buf! No negaré una primera sensació de desànim i cert abatiment per part de la interlocutora, que tanmateix fou tan efímera, que immediatament va replicar: "No pateixis Jeroni, això no serà així perquè ens hi posarem, ho treurem endavant, gràcies". En aquest precís moment vaig percebre que aquesta presumpta mala notícia podria, en potència, esdevenir en un punt d'inflexió de la reserva, potser al mateix nivell que la declaració de l'any 1993.

Tercera confessió. Des que vaig impartir la meva primera conferència, crec recordar en un congrés científic a Pamplona, fa uns 15 anys, mai m'hagués pensat que preparar una conferència me suposaria tan de neguit i desconcert. El motiu, i no me costa reconèixer-ho, és que estic fora del meu hàbitat natural, i no és, tot al contrari, perquè estiguem a Menorca.

Ho és perquè el meus hàbitats naturals i de confort, són aquests, impartint docència a la facultat, investigant els efectes del canvi climàtic a l'Antàrtida, o sobre cultius emblemàtics, comunicant i discutint les troballes a congressos científics, o, en menor mesura del que voldria, divulgant veritats científiques a la societat general.

Malgrat parlar en públic és part intrínseca de la tasca de tot professor i científic, és la primera vegada que intervenc tant activament en un acte institucional d'un organisme polític. Després que aquest desassossec m'empenyés durant setmanes a posposar sine die la preparació d'aquesta xerrada, va arribar un moment en que inevitablement me vaig haver d'asseure i demanar-me "mem, Jeroni, què feim comptes contar per la Diada"?

Seria insofriblement pedant per part meva creure que puc oferir una visió completa i exhaustiva del què és o hauria de ser la RBM. No ho pretenc ni crec que sigui l'objectiu d'aquest acte. És més, en aquesta mateixa sala hi ha persones amb un

coneixement infinitament més ample i complet de totes i cada una de les actuacions i omissions que s'han dut a terme durant aquests 25 anys de vida de la reserva. Assumida la meua virginitat com a pregoner, vaig decidir recórrer al diccionari Alcover-Moll, que defineix "Pregó" com aquell "Anunci que en veu alta es fa al llocs públics de coses que convé que tothom sàpiga". Així doncs, si me permeteu, dedicaré aquest acte a pregonar modestament coses de la reserva que convé que tothom sàpiga, sense major pretensió que l'objectivitat i esperit crític que m'obliga la meua afiliació científica.

Primera d'aquestes coses objectives que convé que tothom sàpiga, i que malgrat sembli una obvietat no podem perdre de vista: Menorca no és un indret normal, és excepcional, i ho és objectivament.

A tot el Món hi ha 669 RB distribuïdes en 120 estats. Si tenim en compte la població mundial, d'aproximadament 7700 milions de persones, tan sols 170 milions, o sigui, només un 2.2%, habita a RB. En conjunt, les RB ocupen 10 milions de km², menys d'un 7% de la superfície emergida mundial.

Dos missatges subjacents d'aquesta excepcionalitat de Menorca. El primer per apel·lar a l'auto orgull: els menorquins i menorquines sou part del 2% de la humanitat que té el privilegi d'habitar i gestionar una RB. El segon, més transcendent: estareu d'acord que aplicar polítiques convencionals a un espai excepcional sembla, com a mínim, contradictori. Governar un espai excepcional demanda un canvi de mentalitat.

Segona cosa objectiva que convé que tothom sàpiga: el Programa MaB és un programa científic. Literalment de la pàgina web de la UNESCO, "el Programa MaB és un programa científic intergovernamental que cerca establir les bases científiques per cimentar a llarg termini la millora de les relacions entre les persones i l'ambient".

No cal anar massa enfora per fer evident la base científica del programa MaB. Actes de les jornades de Conservació i desenvolupament a Menorca, organitzades per l'IME i programa MaB espanyol al setembre de 1989: "Les persones reunides insten les institucions públiques amb competència i capacitat de gestió que se sol·liciti la declaració de Menorca com a reserva de biosfera en el marc del programa MaB de la UNESCO".

Per tant, el projecte de Menorca com a RB neix d'una iniciativa dels científics de l'IME, autèntics catalitzadors que visionen la reserva com una oportunitat col·lectiva per harmonitzar desenvolupament i preservació.

Tercera cosa objectiva que convé que tothom sàpiga: la RBM és una icona del Programa MaB. Si Menorca és excepcional pel simple fet de ser reserva, aquest grau d'excepcionalitat s'eleva a la quarta potència considerant les particularitats de Menorca dins del Programa MaB.

La declaració de RB d'un indret com Menorca, com també de Lanzarote al mateix any, va suposar un canvi de paradigma i una aposta arriscada, i no sols del Programa MaB espanyol, sinó també a nivell internacional de la UNESCO. Per primera vegada es plantejava una RB en sentit holístic: una illa sencera, amb

pobles i ciutats, agricultura, indústria i un sector turístic potent. És indubtable que la RBM suposà un salt qualitatiu i sense precedents en el Programa MaB. D'aquí que, en el cas de Menorca el llistó era ben alt, com també les expectatives de la UNESCO que Menorca esdevingués exemple mundial de desenvolupament sostenible. Així va ser des del primer moment, així he procurat que sigui aquests anys i així desig que sigui en el futur.

Permeteu-me retornar al punt anterior. El Comitè MaB espanyol té adscrits dos consells assessors: el de gestors i el científic. La inclusió de científics al Programa MaB permet integrar un sistema d'avaluació rigorós, així com disposar d'unes orientacions fonamentades científicament en el compliment del marc estatutari de la xarxa mundial de RB, que ve a ser la normativa bàsica que ha de complir tota RB. Així, és funció del consell científic emetre un informe vinculant al respecte de les noves propostes de reserva. En base a evidències científiques, aquest informe serà favorable o desfavorable.

Notícia de juny de 2009: "La Serra de Tramuntana serà reserva de la biosfera. El Consell de Govern aproparà mañana la remisión al Consejo Científico del Comité Español del Programa MaB el documento de propuesta de Reserva de la Biosfera para la Serra de Tramuntana". Com s'intueix del titular, a Mallorca gairebé tothom donava per fet que la proposta seria aprovada. No fou així. Per dues vegades, el comitè científic va emetre un informe desfavorable perquè la proposta era científicament deficient. De fet, es notava que, al contrari de Menorca, la proposta de la Serra de Tramuntana no va partir d'una iniciativa científica sòlida, sinó més bé motivada per interessos polítics. Aquest exemple posa en evidència que anteposar els interessos polítics als criteris científics és incompatible amb el Programa MaB. I no només per a les noves designacions, sinó també en el procediment de revisió decennal periòdica. Durant aquest procés, el consell científic emet un informe vinculant, que és remès al Comitè MaB espanyol, qui ratifica l'informe i l'envia a la UNESCO a París, que finalment delibera.

Com diu l'Article 9 del marc estatutari, arribats a aquest punt, poden passar dues coses:

- Si la UNESCO considera que la gestió de la reserva és satisfactòria o ha millorat des de la designació o darrera revisió ho reconeix oficialment.
- Si, per contra, la UNESCO estima que la reserva ha deixat de complir els criteris fonamentals i les funcions pròpies de tota reserva, ho comunica a l'Estat interessat i li indica quines disposicions o correccions s'han de du a terme per part de la RB implicada.

Això darrer és el que precisament va ocórrer a la revisió de 2006. A part d'expressar la seva preocupació pel sobredimensionament d'algunes infraestructures, la UNESCO va avisar de la necessitat de rezonificar la RBM i ampliar la part marina. A la revisió decennal de 2016, quedà palès que no s'havia complert, deu anys després, aquesta disposició de la UNESCO. Aquest incompliment, juntament amb altres tres deficiències estructurals, forçava al consell científic a emetre un informe desfavorable.

El mateix article 9 del marc estatutari estipula que si després d'un termini raonable, la RB encara no compleix els criteris o ignora les disposicions anteriors de la UNESCO, la zona deixarà de ser considerada reserva de biosfera.

Afortunadament, aquest seriós advertiment sembla haver esperonejat, a la fi, per resoldre alguna d'aquestes deficiències estructurals de la RBM.

Ja s'ha duit a terme la rezonificació i ampliació a la part marina, i me consta que ha estat fruit d'un procés exemplificant. Estic convençut que serà aprovat pel consell científic amb nota, permetrà recuperar part del prestigi perdut i suposarà esdevenir, de nou, una excepcionalitat dins del conjunt de RB mundials.

Quarta cosa objectiva que convé que tothom sàpiga: no només la designació, sinó també el sosteniment i gestió de tota RB implica compromís i consens polític. Així doncs, 25 anys després, és necessari actualitzar i renovar aquest compromís i consens polític vers la reserva. El futur de la reserva no hauria de dependre del color polític de qui governa. No hauria, perquè ja hem vist, i Menorca ho ha tocat amb les mans, que deslligar decisions polítiques de la perspectiva científica implícita a tota RB suposa posar en risc la seva persistència en el Programa MaB.

Aquest compromís polític escau a totes les administracions competents. En matèria de RB, l'estat legisla i executa, el Consell Insular també, el Govern Balear... El Govern Balear, en 25 anys, no ha incorporat ni una sola menció explícita de la RBM a l'ordenament jurídic autonòmic. Ni en casos tan evidents com el de la Llei de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears del 2008.

Com que és obvi que el Govern és competent en molts dels temes que afecten la reserva, objectivament s'ha d'entendre com un desenteniment històric i una deixadesa de funcions, el que suposa un incompliment reiterat i greu de disposicions normatives estatals i internacionals que especifiquen la necessitat d'un desenvolupament i reconeixement de les RB en l'ordenament autonòmic.

Aquest fet constitueix la segona de les deficiències estructurals de Menorca i clarament entorpeix l'assoliment de les seves funcions com a reserva.

D'acord que recentment s'aprecia una certa major sensibilitat per part del Govern, en forma de bones intencions, i fins i tot d'accions puntuals que cal aplaudir, però que tanmateix no són ni molt manco suficients perquè no ataquen l'arrel del problema.

Durant aquesta legislatura, hem vist com el Govern es defensava de les crítiques de massificació amb proclames de sostenibilitat turística i ambiental.

Quina credibilitat tenen aquestes proclames quan en una notícia com aquesta, publicada fa un mes pel mateix Govern, i que tracta específicament de sostenibilitat, s'ignora per complet la RBM?

Hi ha, deman, cap altra oportunitat millor que la de què representaria, per part del Govern, involucrar-se com cal en la gestió de la RBM i proveir un exemple a tots als ciutadans d'aquest país que és possible un model alternatiu al de Mallorca i Eivissa? Un model, en definitiva, basat en la qualitat i no en la quantitat.

Quina manca de visió estratègica... Me neg a pensar que el Govern no hi és ni se l'espera. Sí que se l'espera. I és obligació dels representants polítics menorquins insistir les vegades que facin falta, presentant propostes al Parlament Balear fins

que el Govern s'impliqui de valent, incorpori la reserva al cos legislatiu autonòmic i desenvolupi polítiques diferenciades vers la singularitat de Menorca com a RB. Amb oportunisme polític, es podria aprofitar l'avinentsa que la Serra de Tramuntana és Patrimoni de la UNESCO per proposar una Llei autonòmica que posi ordre competencial en els territoris UNESCO de Balears.

Per tant, és imprescindible consensuar a nivell menorquí, però també amb la resta d'administracions competents, uns mínims, que tanmateix han de sobrepassar el llistó científic del Programa MaB. Aquests mínims científicament suportables han de cristal·litzar en un pla d'acció de la reserva, tercera de les mancances estructurals de Menorca. Després de l'experiència de 25 anys, aquest pla d'acció ha de fixar uns objectius prioritaris, unes línies d'actuació amb uns terminis de compliment i un sistema d'avaluació, amb l'objectiu d'impulsar d'una vegada per totes la transició cap a un model vertaderament sostenible.

Això nos du a la cinquena cosa objectiva que convé que tothom sàpiga: el pilar fonamental de tota RB és la sostenibilitat. Literal de la UNESCO, "fomentar solucions per conciliar la conservació de la biodiversitat amb el seu ús sostenible".

Com sabeu, tota RB té encomanades les funcions bàsiques de conservació, desenvolupament i logística. Analitzades per separat, Menorca aprova en les funcions de conservació i desenvolupament: en general, els ecosistemes de Menorca estan en bon estat, i Menorca disposa d'una economia productiva que genera riquesa. On trobam la principal mancança, que de fet és la quarta de les mancances estructurals de la reserva, és en la comptabilització d'aquestes dues activitats, la de conservació i la de desenvolupament.

A la pregunta de si s'aprecia un canvi de tendència en la sostenibilitat de Menorca des de la seva declaració com a RB, estareu d'acord en que la resposta correcta hauria de ser que sí.

No és el moment ni hi ha temps per avaluar els principals indicadors que periòdicament l'OBSAM ha anat compilant, però sí que voldria dedicar uns minuts a l'aspecte energètic que tant de debat ha suscitat darrerament.

Des que es va declarar la reserva, la demanda energètica ha augmentat un 40%, sense que s'aprecii cap increment substancial d'energies renovables.

Conseqüentment, les emissions de CO₂ han augmentat més d'un 40% des de l'any 93. En aquest sentit, s'ha retrocedit, incomplint fins i tot les recomanacions i límits acordats internacionalment per a zones ordinàries, amb tot l'impacte ambiental que suposa quant a emissions de carboni, efecte hivernacle i canvi climàtic. Queda clar, per tant, que aquí Menorca no és exemple a seguir.

Fixau-vos també en un aspecte simptomàtic: crisi de principis del 90, disminució de la demanda energètica; període de creixement de finals del 90 i principis del 2000, augment de la demanda; crisi recent, disminució de la demanda; recuperació de fa un parell d'anys, augment de la demanda. Aquesta relació inversa entre indicadors econòmics i ambientals posa de manifest una manca de profunditat en polítiques de sostenibilitat.

El vigents Plans d'Acció de Lima i d'Ordesa-Viñamala estableixen com un dels objectius estratègics per a les RB reforçar els models de desenvolupament

sostenible en base a la informació i innovació científica. Menorca no pot seguir incomplint el pilar fonamental de sostenibilitat de tota RB.

Per obligació, però també per ambició, orgull i convicció, és imperatiu i prioritari que Menorca aposti decididament per una transició energètica cap a un model 100% basat en les energies renovables i que condueixi a l'autosuficiència energètica.

Sostenibilitat que cal aplicar, com no, també a altres vectors ambientals, com l'aigua, els residus o el territori. En aquest sentit, la revisió i actualització del Pla Territorial Insular serà una peça clau que, n'heu de ser ben conscients, serà examinada amb lupa per part del consell científic.

Aquesta sostenibilitat ambiental s'aconseguirà aplicant solucions innovadores en tres direccions: augmentant l'eficiència en l'ús dels recursos, apostant per l'ús de renovables, i també molt important, controlant la demanda.

Des que Menorca és RB, tant la població resident com la pressió humana han augmentat prop d'un 40%, curiosament el mateix percentatge que l'increment en la demanda de recursos.

De res servirà sacrificar part del paisatge de Menorca per incrementar ara el percentatge de renovables si la demanda segueix creixement en els propers anys, perquè ben aviat nos trobarem que aquest percentatge s'haurà tornat a diluir. Així com és obvi que a un camp de futbol hi ha un aforament limitat que no se pot superar, a una illa que pretén ser mirall de cara al món, cal obrir el debat de quina és la capacitat de càrrega que pot suportar Menorca sense comprometre la seva sostenibilitat ambiental i, per tant, econòmica.

Sisena cosa que és important que tothom sàpiga: l'assoliment de la funció de sostenibilitat, com de totes les funcions d'una RB, se sustenta en el coneixement científic i tècnic.

Creguim que som conscient, víctima diria, de la que, sent generosos, qualificaríem d'escassa sensibilitat científica dels dirigents de l'estat i de la nostra CCAA, que tenen el mèrit de situar, any rere any, Balears a la coa de l'estat i a l'estat a la coa d'Europa, quant a despesa en investigació. Si Menorca es veu arrossegada per aquesta tendència negativa de retallar els recursos destinats a l'obtenció de coneixement ho pagarà car: l'alternativa al coneixement és la ignorància, i la ignorància, a part de ser incompatible amb les funcions d'una RB, és cara, caríssima. Mirin si no les nefastes conseqüències de relegar històricament Balears a la coa d'inversió en investigació. En quinze anys, hem passat de ser la tercera CCAA en producte interior brut per habitant a ser la setena. És dramàtic que batent rècords, any rere any, de visitants, Balears sigui la CCAA amb menor increment en la generació de riquesa.

Per això, es valora positivament el canvi de tendència dels darrers anys en l'assignació de fons per al coneixement. L'Observatori Socioambiental de Menorca fou un precedent en el Programa MaB i encara ara és l'enveja de molts. Però com que tot allò que és bo es pot millorar, un salt qualitatiu indubtable consistiria en transformar l'OBSAM perquè, a part de la seva excel·lent tasca com a observatori, evolucionés cap a un laboratori o institut de sostenibilitat. Aquesta aposta decidida pel coneixement permetria situar la RBM com a referència mundial en la recerca bàsica i aplicada de la sostenibilitat, atreure talent internacional i proveir i impulsar

solucions innovadores, no sols per al profit de la gestió pública, sinó també privada entre els sectors econòmics de l'illa. Malgrat sembli una utopia, destinant el 5%, tan sols el 5%, del que es recapta anualment amb l'ecotasa n'hi hauria prou. Tampoc es tracta de descobrir Amèrica, simplement es tracta de fer com les empreses amb visió de futur: dedicar una part dels beneficis a la investigació, desenvolupament i innovació, creant així un cycle virtuos de retroalimentació que permeti millorar el producte.

Permeteu-me acabar amb una reflexió final.

25 anys després de la seva declaració, la RBM és com aquell major d'edat amb tics adolescents. L'assoliment de la plena maduresa vindrà quan Menorca travessi la meta de la sostenibilitat. Ser dels primers en travessar aquesta meta, en un marc d'extraordinària bellesa, ric culturalment i climàticament beneït, té un potencial enorme per crear economia de qualitat, fugint dels paràmetres clàssics del turisme de masses, i assegurant així la prosperitat i sostenibilitat econòmica dels menorquins.

Estic convençut que els 25 anys com a reserva han servit per agafar consciència, adoctrinar, ara que tant s'usa, aquesta primera generació de menorquins i menorquines nascuda i formada dins la reserva, i així preparar la societat cap a la sostenibilitat efectiva.

I ara sí, ja acab. Han estat 8 anys intensos com a membre del consell científic, que hagueren d'acabar per qüestions d'ètica personal alienes a Menorca. Vuit anys extremadament positius a nivell professional i personal, que tanmateix m'han permès conèixer una Menorca que també sent com a meva. I també m'ha donat l'oportunitat impagable de conèixer molts de menorquins i menorquines, amb alguns dels quals crec que hem estat capaços d'establir una relació de complicitat, i amistat, que esper que perduri en el temps.

Òbviament que la major intensitat de contacte ha estat amb gestors i tècnics de la reserva i amb personal de l'OBSAM, però també amb representants d'agrupacions i plataformes del ric teixit associatiu de Menorca, i fins i tot amb ciutadans que m'han contactat títol individual. A tots ells, a tots vosaltres, gràcies per fer-me confiança, gràcies per la cooperació i transparència en el traspàs d'informació, i també gràcies per l'autonomia i respecte que heu tingut vers la nostra difícil tasca de jutjar la vostra pròpia feina.

Com deim al meu poble, Sant Llorenç des Cardassar, Visca Sant Antoni, molts d'anys, i visca Menorca!

Jeroni Galmés Galmés

(Departament de Biologia, Universitat de les Illes Balears)